

Лекція №3

Тема 5. Організація ефективної взаємодії дітей у різновіковій групі дошкільного навчального закладу

Взаємодія як основа виховного процесу. Основи взаємодії дітей і формування комунікативності. Організація ефективної взаємодії в продуктивних видах діяльності. Види взаємодії *Смирнова Е.О., Бутенко В. А.* Моделі взаємодії дошкільників у різновіковій групі, за Е. Вовчик-Блакитною. Модернізація навчання і виховання дітей у різновікових групах: Бель-ланкастерська система. Метод «Занурення». Проектне навчання в різновіковій групі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авраменко О. О. Проблема міжособистісних взаємин дітей в різновіковій групі дошкільного навчального закладу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету: збірник наукових праць. Спецвипуск: Педагогічні науки: у 2 т.* Миколаїв: МДУ, 2008. Т. 2. Проблеми передшкільної освіти в сучасних умовах. С. 7–13.
2. Авраменко О. О. Соціалізація дітей у різновікових групах дошкільного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2014. 21 с.
3. Айзенбарт М. М. Формування соціальних міжособистісних відносин дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Наукові записки кафедри педагогіки.* 2014. . Вип. XXXVII. С. 23 – 34.
4. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.
5. Гончаренко А. Різновікова група: вимушена необхідність чи перевага? *Дошкільне виховання.* 2014. № 10. С 14–17.
6. Кузь В. Г., Печенко І. П. Соціалізація дітей в умовах сільських навчально-виховних комплексів «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад». Київ: Міленіум, 2004. 212 с.
7. Михайлова А. І., Кушнарченко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.

8. Михальська С. А. Роль однолітків у формуванні дитини дошкільного віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С.16–21.
9. Паласевич І. Особливості організації життєдіяльності дітей різновікової групи. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С. 115– 121.
10. Підлипняк І. Ю. Міжособистісне спілкування дітей у різновіковій групі дошкільного закладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Т. 2. Вип. 2. С. 211 – 216.
11. Пісарєва О. Особливості прояву ціннісних орієнтацій у спілкуванні старших дошкільників. *Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка. Наукові записки кафедри педагогіки*, 2014. Вип. XXXVII. С. 45–54.
12. Смольникова Г. В. Різновікова група в ДНЗ. Київ: Шк. світ, 2015. 120 с.

Особливим утворенням у соціальному плані є різновікова група ЗДО. Загальновідомим є факт, що вона має різноплановий вплив на дітей, при цьому не лише дітей одного віку. Так, І. Підлипняк, аналізуючи у цьому контексті стосунки дітей, приходять до висновку щодо збагачення досвіду дітей у взаємодії, яка носить міжособистісний характер. Так, у представників означеної дитячої спільноти з'являються спільні бажання, погляди, інтереси, оскільки вони із задоволенням спілкуються. При цьому дорослі мають змогу залучати до цього процесу менших. Отже, у виграші опиняються представники всіх вікових категорій. Також на міжособистісне спілкування у різновіковій групі впливає участь дітей у різних видах і формах діяльності (конструктивній, ігровій, навчальній), стосунки з дорослими, які мають діловий характер. Однолітки вчаться узгоджувати дії, визначати пріоритетні цілі, беруть участь у спільних заходах і діях, виникає доброзичливість у стосунках з іншими,

формується повага до співрозмовника, активізуються процеси розвитку мовлення.

Натомість І. Паласевич у першу чергу цікавлять процеси організації життя та діяльності у різновіковій групі. Дослідниця зазначає, що тут вихователь має величезні можливості щодо залучення дітей до діяльності різного контексту: ігрової, гносеологічної, трудової, образотворчої, театралізованої. Всі вони сприяють становленню процесів взаємодії міжособистісного характеру: діти об'єднуються на основі симпатій, спілкуються один з одним, набуваючи навичок взаємодії, вчаться встановлювати та підтримувати дружні стосунки. Водночас, як наголошує авторка, активність дітей реалізується на основі об'єднань за інтересами, що вважається основою виникнення партнерських стосунків. Міжособистісне спілкування у різновіковому колективі сприяє більш узагальненому пізнанню довкілля, а також поглибленню досвіду міжособистісних стосунків, набуттю комунікативних навичок, збагачуються різнопланові інтеракції з партнерами під час взаємодії.

М. Айзенбарт у свою чергу підмітив, що дитяча спільнота у дошкільному дитинстві є могутнім чинником становлення особистості, оскільки у її середовищі малюк накопичує багаж соціальних умінь і навичок: з'являються та диференціюються процеси спільної взаємодії у спілкуванні один з одним, удосконалюються вміння розуміти партнера на рівні емоційних переживань, виникають і вдосконалюються стосунки, які ґрунтуються на позитивному ставленні один до одного, з'являються спільні інтереси, мають місце контакти у мікрогрупах за статевими ознаками, набувають подальших прогресивних змін у комунікативні спільні дії, суттєво розвиваються вміння дітей діяти в конфліктних ситуаціях. Дослідник вказує, що всі ці явища поєднуються в іграх дітей. Соціальні взаємини актуалізуються найвищою мірою, а групові процеси сприяють становленню дружніх, гуманних стосунків.

О. Пісарєва, аналізуючи спілкування та взаємодію дошкільників одного віку у середовищі різновікової спільноти, зауважує, що визначальним чинником групових процесів є потреба у спілкуванні. Вона надзвичайно актуалізується у цьому віковому періоді. Завдяки явищам групової динаміки, стосунки між однолітками набувають певних ознак: повага до співрозмовника, уважність; емоційність у взаємодії, співчуття до інших; вияви ініціативи у комунікації, сенситивність до оцінок власних дій та вчинків, рис характеру співрозмовників. Такі особливості взаємин між ровесниками (за умови вдалого педагогічного керівництва з боку дорослого цієї спільноті) мають поступово набувати гуманного характеру, викликаючи у дітей позитивну налаштованість на соціальні контакти, та сприяти розвитку комунікації, компетентності у спілкуванні та конструктивного поведіння у різноманітних ситуаціях.

Натомість Р. Бедраль міжособистісні стосунки відносить до основного чинника виховання культури здоров'я у різновікових групах. При цьому взаємодія дошкільників один з одним також є чинником становлення особистості та різних її властивостей. Так, особливості спілкування дітей у різновіковій групі ЗДО О. Авраменко розглядає як основний чинник соціалізації дошкільників. Науковець визначає такі їх риси: емоційні прояви у середовищі спільноти на поведінку інших, емпатія та її оцінка в інших виявах ініціативності у плані мовленнєвих засобів спілкування, активність у розвитку контактів з іншими членами спільноти, збільшення кількості стосунків у середовищі різновікового колективу. Крім того, у міжособистісних контактах важливими є оцінка партнерами один одного, намагання зберегти, налагодити взаємодію, прагнення виконувати спільні дії, співпрацювати з однолітками. Водночас дослідник намагався на теоретичному й емпіричному рівнях обґрунтувати тезу про те, що розвиток відповідних ознак втрачається за невмілої педагогічної організації з боку дорослих, зокрема вихователів, адже за таких умов міжособистісні контакти набувають стійкості.

Процеси міжособистісної взаємодії спілкування у середовищі різновікової групи досліджувалися Г. Смольниковою. Так, авторка зазначає, що основою такої діяльності є узгодження дій дітей, їх спрямованість на позитивні стосунки та бажання досягнути раніше

визначеної мети. Активність партнерів орієнтована насамперед на збагачення соціального досвіду. Основним чинником є діалогічний характер мовлення дітей. Також дослідниця зазначає, що доречним буде спонукати дітей до встановлення контактів у різновіковому колективі, формувати бажання до взаємодії як з однолітками, так і з представниками іншої вікової категорії, стимулювати активність дітей у процесі комунікації, вчити виявляти повагу й увагу до співрозмовників, формувати емоційний зв'язок з іншими (емпатію). Разом з тим, наголошує Г. Смольникова, представники таких спільнот прагнуть розширити коло спілкування з іншими членами проте більшість не в змозі досягнути самотужки найвищої міри прояву суб'єктності (реалізувати себе як особистість).

Г. Смольникова акцентує на тому, що старші дошкільники виявляють бажання до різних форм спілкування: і ділового, і пізнавального. Їх симпатії є більш стійкими, ніж інших молодших членів спільноти. Вони також набувають впливового статусу у колективі завдяки високим оцінкам значно менших учасників взаємодії. Старші діти потребують постійних співрозмовників, для яких вони є лідерами. Одночасно авторка наголошує на необхідності використання цілеспрямованої діяльності та педагогічної організації таких дитячих спільнот, що в цілому сприятиме особистісному зростанню та розвитку позитивних взаємин у групі.

У дослідженнях інших науковців приділяється увага саме проблемам оптимального існування таких колективів. Так, О. Бутенко пропонує створювати певні умови та цілеспрямовано впливати на удосконалення позитивних взаємин між їх членами.

Авторка наголошує, що об'єктом виховних впливів мають бути гуманні стосунки між дітьми (їх динаміка), усвідомлення власних мотивів поведінки в інтеракціях, емпатія і толерантність у стосунках один з одним, адекватна оцінка дій. На наступному етапі варто розвивати у дітей відчуття належності до колективу (групи), єдність емоцій та емоційних станів, вміння здійснювати контроль за своєю поведінкою,

адекватно реагувати на критику стосовно себе. На завершальному етапі робота педагога має спрямовуватися на систематизацію та узагальнення членами різновікової групи соціальних та моральних знань та уявлень. Саме така організація педагогічної роботи, на думку авторки, сприятиме найвищій мірі гармонійних стосунків.

Н. Меркулова особливості взаємодії у різновіковій групі між дітьми вважає чинниками виховання культури поведінки. Досягти мети у відповідних виховних впливах можна, на її думку, за умови створення і використання відповідних технологій. Вона зазначає, що стосунки дітей у різновіковій групі сприяють більш ефективному формуванню моральних норм, досвіду соціальної поведінки та взаємодії, засвоєнню особистістю цінностей. Важливою умовою функціонування таких спільнот є компетентність вихователя, його педагогічна майстерність, наявність у розпорядженні інноваційних технологій роботи з дітьми у різновіковій групі.

Отже, різновікова група ЗДО на сьогодні розглядається як феномен, який поєднує у собі соціальний, психологічний, особистісний і педагогічний аспекти. Їх функціонування передбачає особистісне зростання дітей у плані набуття досвіду взаємодій, опанування соціальних і моральних норм поведінки. Перебування в таких спільнотах визначається певними особливостями спілкування дітей як із однолітками, так і з представниками інших вікових категорій. Визначальними ознаками стосунків у різновіковій спільноті є: потреба у контактах, вияви симпатій, статева диференціація, емпатія та розуміння партнерів, гуманність у стосунках, орієнтування на етику взаємин, розширення соціальних контактів. Досягти максимального рівня комунікацій у таких колективах можна за умови цілеспрямованої педагогічно вмотивованої діяльності вихователя щодо організацій життєдіяльності дітей різного віку в закладах дошкільної освіти.

Як зауважують О. Авраменко, В. Кузь, І. Печенко, взаємодія і спілкування дітей різновікової групи одне з одним мають важливе значення і великий вплив на розвиток позитивних сторін особистості як старших, так і молодших вихованців. Діти різного віку в умовах такої групи вирішують складні виховні завдання, а саме: менші вчаться уважно

ставитися до старших, старші починають опікуватися меншими, діти набувають комунікативних навичок. В освітньому процесі різновікової взаємодії має місце взаємонавчання та взаємовиховання. Діти отримують нові знання, вміння і навички, закріплюють і узагальнюють їх. Старші є більш досвідченими, вихованими, практично є для менших наставниками, а малята уважно стежать за поведінкою і вчинками старших, особливостями їхньої діяльності.

Проблеми, які виникають у системі «молодший – старший дошкільник», стають спільними. Тому можна вважати, що взаємодія дітей в умовах різновікової групи виконує функцію соціального захисту, метою якої є:

- допомога старших молодшим в організації їхньої життєдіяльності;
- захист тих вихованців, які через різні причини не в змозі реалізувати себе у групі однолітків;
- забезпечення емоційного комфорту всім вихованцям, адже створюються умови для кожної дитини, щоб вона мала можливість взаємодіяти і спілкуватися з дитиною того віку, з якою вона себе комфортно почуває.

Сформувані навички позитивного спілкування в системі «дитина – дитина іншого віку» в умовах різновікової групи можна, якщо малюки включені у спільну діяльність: гру, працю, навчання, побутову тощо. Для цього, на думку Г. Смольникової, необхідно забезпечити *внутрішні і зовнішні* чинники, які активізують спілкування. Так, серед *внутрішніх чинників* авторка виділяє вдосконалення мовлення дітей як важливого засобу спілкування та актуальність потреби у спілкуванні для кожного вихованця. *До зовнішніх чинників спілкування* дослідниця відносить створення відповідного середовища різновікової групи, яке має сприяти злагожденій і активній взаємодії молодших і старших дошкільників.

У формуванні дитячої спільноти особливу роль відіграє вихователь різновікової групи. Саме він має допомогти дітям встановити стосунки співпраці та взаємодопомоги. Педагог має створити відповідний позитивний мікроклімат, у якому господарями будуть радість, зацікавленість, взаємодопомога, стимул до спілкування.

Основний чинник, що впливає на побудову міжособистісних стосунків вихованців різновікової групи, є характер взаємодії педагога з дітьми. Варто не забувати, що саме стиль спілкування вихователя і помічника вихователя стає для старших дошкільнят моделлю поведінки (взаємин) щодо молодших. Є. Смірнова виділяє п'ять педагогічних стилів взаємодії вихователя з дітьми: стиль потурання; індиферентноформальний; індивідуальноорієнтований; директивний; орієнтований на дитячу спільність.

Для першого стилю характерним є те, що вихователь орієнтований на самостійність дітей, дозволяє їм робити усе, що вони хочуть, він має низький ступінь залучення у життя дітей, водночас постійно знаходиться у позитивному емоційному стані. Негативні дії дітей виправдовує тим, що вони ще маленькі.

Другий стиль виявляється у стурбованості результатами та успішністю навчання і низькій мірі взаємодії з дітьми. Для такого вихователя характерна вербальна взаємодія через заклики до слухняності і гарної поведінки, яка базується на нейтральному або негативному емоційному фоні. Найчастіше такого педагога цікавлять дорослі люди і спілкування з ними. Це можуть бути, наприклад, вихователі з інших груп, які заходять у справах. В іншому разі вихователь намагається зайнятися своїми справами.

Для третього стилю характерним є те, що вихователь успішно здійснює індивідуальний підхід до дитини, передає малюкам знання й уміння, позитивно емоційно налаштований, але водночас не бачить потреби організувати дитяче спілкування і взаємодію. Дотичність до дитячого спілкування мінімальна, проблемами дітей переймається у разі виникнення конфліктних ситуацій.

Для директивного стилю характерна спрямованість на результат навчання або діяльності вихованців, що здійснюється на фоні негативного емоційного стану. Включення вихователя в життя дітей практично відсутнє, він висловлює докори на адресу дітей, осуджує їх за відсутність певних навиків. Такий вихователь ставиться до малюків так, ніби вони малорозвинені та розумово обмежені.

Останній стиль, орієнтований на дитячу спільність, характеризується тим, що вихователь – активний учасник дитячої діяльності. Він цікавиться життям дітей і допомагає їм вирішувати проблеми та конфліктні ситуації. Маючи позитивний емоційний стан, активно залучається до спільноти дітей, сприяє розвитку взаємодії та спілкування, дає зразки вирішення проблем і є одним із членів колективу. Про дієвий вплив педагога свідчать самостійність малюків, відсутність скарг, непорозумінь, звертань.

Кожна дитина, яка приходить до закладу дошкільної освіти, хоче відчувати увагу, прихильність, симпатію до себе. Тому дуже важливо, щоб вихователь вітався як із кожною дитиною, так і з її батьками особисто. Дивитися дитині в очі, звертатися на ім'я, фізично контактувати (обійняти, погладити по плечу, потиснути руку) – все це допоможе кожній зрозуміти, що вона бажана, важлива для педагога.

Характер взаємодії дітей виявляється в особливостях їх спілкування між собою та здатності узгоджувати свої дії у процесі спільної діяльності. Якщо вона ґрунтується на співпраці, симпатії і прихильності одне до одного, то все це робить діяльність більш ефективною, сприяє особистісному зростанню кожного малюка. У разі вияву зверхності, домінування, недобррозичливості, агресивності, заздрості атмосфера колективу суттєво погіршується, стає тривожною, незатишною, конфліктною.

Як свідчать фахівці, молодшу дитину в різновіковій взаємодії приваблює власне сам факт спілкування зі старшими дошкільнятами. Це дає можливість малюкові ідентифікувати себе з більш досяжним зразком порівняно з дорослим. Так, Г. Смольникова, посилаючись на дослідження Є. Герасимової, акцентує нашу увагу на тому, що існують п'ять основних моделей взаємодії між молодшими й старшими дошкільниками різновікової групи.

Перша – заборонна модель. Характеризується тим, що старша дитина не дозволяє молодшій брати активну участь у діяльності, докладає максимальних зусиль, щоб зробити її спостерігачем, дозволяючи лише окремі реакції у вигляді жестів, емоційних виявів

тощо. Дії молодшій дитині заборонені. Беручи до уваги таку модель, результату досягає лише старша дитина.

Друга – обмежувальна модель. Для неї характерним є те, що старший дошкільник залучає молодшого до діяльності, але кожну його дію регламентує. Старша дитина переважає в плані ініціативності, водночас окремі уподобання малюка враховуються.

Третя модель – споглядальна. Менша дитина діє, а старша спостерігає за нею, не втручаючись у діяльність. Ініціатива у постановці мети діяльності залишається за старшим дошкільником. Інколи старший дошкільник висловлює схвалення або негативні оцінки дій меншої дитини. Результату досягає молодша дитина.

Четверта модель – спрямовувальна. Для неї характерним є те, що старша дитина допомагає організувати діяльність молодшій, водночас не втрачає керівництво нею, особливо у словесному плані. Результату у такій взаємодії досягає малюк. Водночас старший дошкільник висловлює своє критичне ставлення до діяльності молодшого і намагається майже завжди виправляти його дії.

П'ята – модель співпраці. Характеризується урівноваженням ініціативи як молодшої, так і старшої дитини. Предметний результат отримують обидва. Старший дошкільник відповідно оцінює результати взаємодії, акцентуючи увагу на вагомому внеску молодшої дитини.

Як зазначає дослідниця, більшість старших дітей готові до взаємодії з молодшими. Останні є менш ініціативними, тому найчастіше підпорядковуються діям і вказівкам старших. Саме зміст діяльності впливає на характер взаємодії дітей в умовах різновікової групи. Якщо діяльність орієнтована на отримання предметного результату, то це спричинює більш жорсткі моделі взаємодії (з боку старшої дитини): обмежувальну та заборонну.

Вивчення поведінки у ситуаціях спілкування між дітьми віком від 2 до 7 років у ЗДО дозволило виділити три типи взаємодії (Е. Вовчик-Блакитина). Так, для *першого типу взаємодії* характерним є те, що старші діти легко знаходять спільні інтереси з молодшими, займають соціально цінну моральну позицію ввічливого, чуйного помічника, організатора спільних справ, відповідального і приємного товариша. Приєднуючись до

ігрової діяльності найменших, старші розвивають і збагачують сюжет, беручи до уваги побажання й можливості малюків.

Для *другого типу взаємодії* характерним є те, що старші діти належним чином спілкуються з молодшими, але мотиваційна складова такого спілкування є дещо егоїстичною. Контакт підтримується з командної позиції. В процесі такої взаємодії старший намагається хитрувати, допомагає меншому, очікуючи похвали вихователя. Часто така підтримка старшим дошкільником меншого полягає у виконанні дій за молодшого, обмеженні його самостійності тощо. Якщо дорослий відсутній в полі зору старшого дошкільника різновікової групи, то він може виявляти нетерпіння, роздратування стосовно меншого. Інколи навіть може бути спроба обвинувачення малого.

Для *третього типу* особливим є те, що старші дошкільники спілкуються з молодшими найчастіше на прохання вихователя. Вони не відчують внутрішньої потреби у такій взаємодії, їм цікавіше зайнятися своїми справами. Складається враження, що старші ігнорують менших, спілкуються лише з ровесниками. Цікавим є той факт, що ці самі діти чудово можуть ладити з найменшими, допомагати вдома доглядати менших братиків чи сестричок, але їм це просто не дає задоволення. Тому педагоги мають приділяти увагу формуванню дружніх теплих стосунків між вихованцями.

За спостереженням В. Нечаєвої, молодші дошкільники та діти п'ятого року життя в процесі спілкування з малюками раннього віку із задоволенням грають роль та виконують обов'язки старших. Часто, навчаючи чогось малят, вони виявляють бажання командувати, обмежують їх самостійність. Позитивний ефект взаємодії значною мірою залежить від рівня спілкування, запропонованого старшою дитиною, і спроможності підтримати його у меншій за віком дитини. Найпривабливішими є ті партнери, які виявляють доброзичливість, увагу, прихильність до менших. А ті у свою чергу із задоволенням прислухаються до порад, пропозицій і оцінок старших товаришів, які справедливо керують спільною діяльністю, вміють побачити та гідно оцінити досягнення малюка. Якщо старший однокласник тисне, нав'язує власну точку зору, переконує у правильності своїх дій, нехтує

побаженнями молодшого товариша, то така поведінка призводить до відмови від спілкування й спільної діяльності з таким партнером.

Як показують дослідження, маленькі діти в умовах різновікової групи охоче прислухаються до порад, побажань, реплік старших дітей, якщо вони відбуваються у формі «старший меншого шанує». Доброзичливе звертання, справедливе керівництво спільною діяльністю, зацікавленість в її розвитку породжує в молодших інтерес і бажання діяти разом зі старшими партнерами.

Задля ефективної взаємодії дітей різновікової групи та вміння вибудовувати партнерські взаємини у спільній діяльності, виховання у них шанобливого ставлення одне до одного роботу доцільно проводити у двох напрямках: освітньому – сформуванню уявлень у дітей про те, що означає поважати і шанувати одне одного та в чому пріоритет партнерських взаємин, та поведінковому – сформуванню вміння практично вибудовувати взаємини з ровесниками та молодшими і старшими за віком дітьми.

Для реалізації *освітнього напрямку* доречно читати художні твори з відповідної теми, розмовляти з дітьми. Індивідуальні й колективні бесіди здатні забезпечити позитивні зміни в осмисленні дітьми певного явища. Наприклад, пропонуємо читання твору О. Лопатіної «Добра собака», з подальшим обговоренням. Питання для обговорення мають бути такі: «Чому на початку розповіді Лайда злилася на людей?», «Чим Тетянка відрізнялася від інших сусідів?», «Чи поважають тебе близькі люди?», «Якими мають бути діти, щоб їх поважали?», «Чи потрібно вміти поважати себе?».

Орієнтовними темами розмов із дітьми у контексті реалізації освітнього напрямку можуть бути такі: «Що означає поважати людей?», «Які чесноти у людях заслуговують на найбільшу повагу?», «Ми – партнери» тощо. Наприклад, бесіда з дітьми з теми «Які чесноти (гарні вчинки) у людях заслуговують на найбільшу повагу?». *Питання бесіди:* Які чесноти у людях заслуговують на повагу? (бережливе ставлення до природи, жертівність, відповідальність тощо); Чому вони заслуговують на повагу? (годують тварин, захищають (рятують) від хуліганів,

доглядають менших); Як ці люди дізнаються, що їх поважають? (ними захоплюються, дякують, цінують, добре відгукуються, їх слухають).

Другий напрям – поведінковий. Для реалізації цього напрямку варто використовувати будь-які режимні моменти для постійних вправлянь дітей у шанобливому ставленні одне до одного. Старші діти під час миття рук допомагають молодшим закатити рукава, збираючись на вулицю – одягнутися. Наприклад, у грі «Вчимося поважати» попросити дітей подумати і розповісти, що у дітях вони вважають гідним поваги. Малюки стають у коло, вихователь дає комусь із них гарну повітряну кульку або квітку і промовляє: «Я поважаю Оксанку, бо вона ніколи не б'ється з дітьми». Оксанка передає кульку своєму сусідові та говорить, за що вона його поважає. Гра триває доти, доки всі діти не скажуть, за що вони поважають своїх друзів.

Під час ранкової зустрічі провести ігри-тренінги, спрямовані на підтримання гарних стосунків між вихованцями. Наприклад, «Доброго ранку». Діти стають (сідають) у коло, вітаються, по черзі торкаючись одне одного долоньками, і промовляють компліменти: «Я радий тебе бачити», «У тебе гарна посмішка», «Ти сьогодні надзвичайно красива», «У тебе гарна зачіска», «У тебе чудова сукня» тощо. Гарним зразком може слугувати скринька подяки, куди діти групи пишуть слова подяки одне одному (у вигляді смайликів, інших позначок). Вихователь має слідкувати, щоб усі діти отримали таку записку, і допомогти у разі потреби її оформити.

Малюнок «Добрі вчинки». Попросити дітей намалювати гідні поваги вчинки своїх одногрупників та розповісти про них. Наприклад, «цукерка», якою ділиться з усіма Марічка; «усміхнене сонечко», тобто посмішка, якою завжди ділиться з усіма Леся.

Потреба у спілкуванні залежить від тривалості перебування дошкільнят в одній групі. Чим менше часу (1–3 місяці) діти відвідують різновікову групу, тим більше вільного часу проводять на самоті, і навпаки, якщо діти знайомі більше року, то частіше спілкуються. Діти різного віку, які довго перебували в сімейному оточенні, прийшовши до різновікової групи, важче налагоджують стосунки одне з одним. Особливо це актуально для старших дітей. І тоді вони намагаються

налагодити контакти з меншими для більшої захищеності та впевненості. Ця закономірність може залишитися і в поведінці старших дітей, якщо вони не користуються великою популярністю в колі ровесників.

Спілкування дошкільнят у групах із контрастним комплектуванням відбувається більш сприятливо, ніж у одновікових групах та групах дітей суміжного віку. В групах де є діти-погодки конфлікти відбуваються частіше, оскільки зовнішньо вони мало чим відрізняються одне від одного, а можливості їх різні. Трапляються ситуації, коли старша дитина завищує вимоги до молодшої, а остання чинить цьому супротив, оцінюючи негативно вміння й навички старшого. Тоді у старших дітей виникають образи на молодших на кшталт: «Так, ну й що, що в мене не зовсім гарний малюнок вийшов, а в тебе взагалі нічого не вийде, бо ти малий і нічого не вмєш!» Водночас діти спроможні прийняти критику (молодших дітей – погодків), якщо вона аргументована і значуща для старшого дошкільника.

Якщо ж група укомплектована за принципом контрастного віку, старші діти готові надавати допомогу молодшим, підтримувати, захищати їх. Це свідчить про позитивні моменти контрастного комплектування різновікових груп. У процесі спілкування старших з молодшими дітьми малюки надають перевагу вербальним засобам у формі запитань, порад, заперечень, зауважень, оцінок, прохань. Діти старшого дошкільного віку найчастіше послуговуються порадами та запитаннями, а діти молодшого віку використовують заперечення і запитання до партнера. При цьому старший вихованець намагається керувати спільною діяльністю з молодшим, використовуючи при цьому поради та оцінки, а останній – прагне сподобатися старшій дитині та частіше звертається з проханням до неї.

Позитиви та перешкоди для різновікового спілкування. Старша дитина, котра бере на себе роль «дорослого», намагається використовувати запитання з метою навчання малюка. Стосовно молодших, то для них запитання – це спосіб задовольнити свою пізнавальну активність. Заохочення старшого дошкільника сприймається малюком як спроможність відчувати себе рівноправним товаришем, бути схожим на нього. Молодша ж намагається будь-яким способом звернути

на себе увагу, заслужити похвалу старшої дитини, сподобатися, бути їй справжнім другом.

Дітям старшого дошкільного віку властиво демонструвати всім власні вміння. Але в різних ситуаціях вони їх показують порізно. Наприклад, в умовах позитивної взаємодії виступають у ролі вчителя, який бажає чогось навчити молодшу дитину (того, наприклад, що вміє сам робити). І навпаки, якщо спілкування має негативний характер, старший дошкільник намагається лише продемонструвати власні переваги, підкреслити, що менша дитина ніколи так не зможе зробити. Щоб привернути до себе увагу, старша дитина найчастіше послуговується такими способами: коментування вголос того, що та як варто робити, оцінка власних дій.

Якщо говорити про молодшу дитину, то вона більш активно наслідує старшого партнера, його рухи, дії, поведінку, слова тощо. Водночас копіює поведінку вихователя або іншого значущого дорослого, виражаючи незадоволення, здивування (підняття брів, округлення очей, зморщування лоба тощо). Наприклад, дитина спостерігала, як педагог висловлював невдоволення вчинком хлопчика, зморщивши лоба, цю ж саму міміку повторила й дитина у схожій ситуації.

Вибір товаришів для взаємодії має гендерні відмінності. Дівчатка обирають партнера на засадах близької просторової співдії та впливу емоційних позитивних чи негативних подразників. «Можливо, Марійка хоче зі мною грати. Ми поряд із нею сидимо. Ось наші стільчики. Вони близенько». Якщо вони позитивно налаштовані, намагаються якось наблизитися до партнера, обійняти. Найбільше любляють ті види діяльності, які приносять емоційне задоволення: музично-ритмічні рухи, співи, театралізовані та сюжетно-рольові ігри.

Хлопчики, спілкуючись із дівчатками, дещо пасивні, бо ініціаторами діалогу найчастіше виступають останні. Обирають для взаємодії ігри спортивного спрямування, рухливі та дидактичні (особливо настільно-друковані), які мають пізнавальний зміст. Для них домінують такі: запитання, жестикуляція рук, насуплений вираз обличчя, самотійність, неадекватність в оцінюванні можливостей молодших дітей. Емоційні вияви більш стримані. Як для дівчат, так і для

хлопців причинами образ можуть стати підвищений голос, надмірна активність і бажання обмежити діяльність одне одного.

Якщо старший дошкільник недостатньо оцінює або навмисно занижує можливості молодшої дитини («Ти не зможеш це зробити», «Ти не вмієш цього робити», «Не заважай, усе зіпсуєш»), а остання демонструє невпевненість у собі, то така взаємодія може звестися нанівець. І навпаки, якщо дитина впевнена й активна, вона намагається довести старшому вихованцю, що спроможна взяти участь у спільній справі, навіть готова розпочати через це конфлікт із ним. Старший вихованець часто сприймає молодшого або як потрібного, або як такого, що заважає у спілкуванні, і діє відповідно. Якщо потрібний, то над ним варто «взяти шефство». Якщо заважає, то молодшого взагалі варто усунути від діяльності і не перевантажувати себе спілкуванням та взаємодією з ним. Тобто таке спілкування зводиться до того, що старший дошкільник постійно намагається не дати можливості меншому висловитися, постійно перебиває, нав'язує свої правила, всіляко підкреслює свою зверхність та залишає за собою право бути завжди першим.

Завадою у відносинах молодших і старших дошкільнят можуть стати силові методи, обман, задобрювання тощо («Я тобі дам цукерку, а ти замість мене склади іграшки», «Я з тобою пограюся, якщо ти розламаєш дівчатам іграшку»).

Отже, оскільки спілкування є одним із провідних видів діяльності у дошкільному віці, його варто використовувати не лише у процесі спеціально організованих занять для розвитку мовлення дитини, а ще й у повсякденні, в умовах спільної діяльності різновікової групи. У такій взаємодії старша дитина вчиться допомагати, молодша не соромиться просити про допомогу, вони разом переживають своє дорослішання. Великих зусиль має докласти вихователь для того, щоб забезпечити позитивну атмосферу та навчити дітей спілкуватися, уникнути перешкод для різновікового спілкування.